

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO : 4

EBUBEKİR RAZİ

(865 - 925)

14 MART 1988 - KAYSERİ

Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen
«Ebubekir Razi Kongresi» Teblięleri
14 Mart 1988
KAYSERİ

EDİTÖR :
Prof. Dr. Ahmet Hulusi KÖKER
(Teblięlerin dil ve bilimsel sorumlulukları
konuşmacılara aittir)

HER HAKKI SAKLIDIR

Dizgi — Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ

EBUBEKİR RAZİ'NİN HAYATI
(865 - 925)

Prof. Dr. A. Hulusi KÖKER*

IX. ve X. yüzyıllar; İslam dünyasında, ilim ve felsefe akımlarının, en yoğun olduğu ve her alanda orijinal eserlerin ortaya çıktığı dönemlerdir. Bu asırlarda, Latince, Hindçe, İbraniceden birçok eserler Arapçaya çevrilmiştir. Tıp, Kimya, Matematik, Astronomi, Felsefe gibi bilim dallarında, Avrupayı yıllarca etkisi altında bırakan, ünleri bugüne kadar ulaşan, büyük bilim adamları yetişmiştir. Bu dönemdeki alimler, Hekim-Hâkim tipinde yetişmişler. Bunlardan ilki, İslam dünyasının Galenosu (Galen) unvanı ile tanınan, batılıların Rhazes adını verdikleri, Razi, 865 yılında, Tahran yakınlarındaki, ortaçağın önemli merkezlerinden biri olan Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. Bu tarih Babür Şahın İslamiyeti kabul ettiği zamana yakındır.

Onbir asır önce, Rey şehri; Hastahane, Saraylar ve İlmi müesseseleri olan mamur ve meşhur bir şehirmiş. Rey şehrinde doğanlara Razi ismini vermişlerdir.

Efsaneye göre; Bir hükümdarın Rey ve Razi isminde iki oğlu varmış, Hükümdar bir şehir kurmuş ve oğullarından birinin ismini vermek istemiş. Fakat oğulları arasında anlaşmazlık çıkmış. İkisi de bu yeni şehire, isimlerini vermek istemişler. Hükümdar en sonunda anlaşmazlığı çözmüş. Şehire Rey ve bu şehirde doğanlara da Razi ismi verilmesini önermiş. «Ebubekir Razi, Fahreddin Razi, Karîh el Razi» gibi.

İbn-i Halkan tarihine göre; Errazi ra'nın fethi ile dir. Elifden sonra (a) dir. Yani Rey'e mensub demektir. Razi deylem biladının

(*) Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi, Öğretim Üyesi.

meşahirindendir. Sonraki (za) ziyadedir. Nitekim Mervli birine Mervezi denildiği gibi.

1. Sigrid Hunkeye göre; «Rey şehri Horasan civarındadır. Orada bir dağ Kalesinde, sarı saçlı İskitler yaşamakta idi, Araplar onlara Reyin al atlıları adını vermişlerdir, uzun boylu sarışın İskitlerden biri de Razidir.»

Bu ibarede; Razi'nin, İranlıların Saka, Arapların «Rey'in Al Atlıları» adını verdikleri İskitler soyundan geldiği belirtilmektedir.

İskitler, M.Ö. VII - IV asırlarda, Hazer Denizi çevresinde yaşayan, göçebe kavimlerden biridir. Bunların, yaşama tarzları, örf ve adetleri, inançları, Eski Türklere aynen uymaktadır. Nitekim, Tarihçi N. Aristov ve Edward Mayer, Sakaların Türk asıllı olduğunu yazmışlardır. Ebubekir Razi, bu Türke benzeyen İskitlerden biri olabilir.

(«Ala Atlı» deyimi, Alayunt Oğuz boyuna verilen bir isimdir. Zira Ala, Alaca, Yunt ise At, Kısrak anlamına gelmektedir. Halen, Anadolu'nun bazı yörelerinde, Ata yunt denilmektedir. Eski Türklerde, Oğuz Hanun oğlu, Dağ Han Üçoklar boyundandır. Dağ Han'ın oğullarından biri olan Alayunt, yirmi dört Oğuz boyunun ondokuzuncusudur.)

Sigrid Hunkeye göre; Razi, Dağda yaşayan, Reyin Ala Atlıları soyundan gelmektedir. Bunların, Abbasi Halifeliği ve Samanoğulları devrinde, Horasan'ın Rey şehrinde yaşayan, Dağ Han'ın oğullarından, Alayuntlu Türkler olduğu düşünülebilir. Buna istinaden, Ebubekir Razi'nin de, Alayuntlu «Alaatlı» isimli bir Oğuz boyundan geldiği ve Türk asıllı olduğu söylenebilir.

2. Prof. Dr. Süheyl Ünvere göre; «1908 tarihinde Mısırda, İbn-i Kuteybe'nin yazdığı (Tevil-i Muhtelif'ül Hadis) isimli bir eser basılmıştır. Bu eserin 424. sahifesinde, Horasanda yaşayan bir Türk hekiminden bahsedilmektedir. Bu eser Türkiye'de Ord. Prof. Şerafeddin Yaltkaya tarafından, 1932 yılında Adsız Mecmuasının 14. sayısında Arapça olarak yayınlanmıştır. Türkçesi aynen şöyledir: Horasanın Rey şehrinde Türk Hekimlerinden bir kimse gördüm (ve reeytü bi horasan racülen min etıbbat-Türki muazza-

man indehun) Bu zat : Humma, Sersem, Menenjit, İstiska, Verem, Felç ve sair hastalıkları dağlama ile tedavi ederdi. Razi, o asırda, Horasan'da dağlama ve yakı yapan tek tabib idi, Gaytan yakısını icat etmiştir.

Rey şehri Horasanın başşehridir, Horasan da türkçe bir kelimedir, sakinlerinin çoğu Türk ve Türkmen neslinden gelmektedir. Horasanda yetişmiş Alimlerin ve Hekimlerin bütünü Türk neslindedir. Kamus-us-Alam'a göre, bu yazıyı yazan, İbn-i-Kuteybe de Mervezi olub, Mervli, yani Horasanlıdır. Hiçbir kitap bu devirde, Horasanda meşhur başka bir Hekimden bahsetmemiştir.

3. İrânlılar Şii, Türkler ise Sünni mezhebine inanırlar. Razi, Şii olamaz, zira şiiiler Ebubekiri kabul etmedikleri için, bu isimde çocuklarına vermezler, ancak sünni olan Türkler Ebubekir ismini taşırlar. Bu bakımdan'da Ebubekir Razi şii değildir. İrânlı olamaz.

Gençliğinde kuyumculukla uğraşan Razi, onsekiz yirmi yaşına kadar, ud çalıp şarkı söylemiş, fakat sakalı ve bıyığı çıkdıktan sonra, «Müzikle yoğun uğraşmak yakışık almaz,» diyerek, bunlardan vazgeçip tıp ve felsefeye yönelmiştir.

Çok zeki olan Razi; Tıp, Edebiyat, Astronomi, Matematik, Felsefe ve en çok sevdiği Kimya ilmi üzerinde yoğun bir eğitim görmüştür. Devrin otoritelerine kendisini kabul ettirmiştir.

Es-Şiretu'l-felsefiye (Filozofca yaşama) isimli biyografisinde; «Beni tanıyanlar bilirler ki, ilme karşı olan sevgim, tutkum ve bu yoldaki çalışmalarım, gençliğimdenberi aralıksız devam etmektedir. Hatta okumadığım bir kitap, karşılaşmadığım bir bilim adamı bulunursa, büyük bir zarara uğramam söz konusu olsa dahi, her şeyi bir yana bırakıp o kitabı okumadan ve o alimi tanımadan edemem. Bu şekilde sabırlı çalışmalarım neticesinde, bir yıl zarfında müsvette olarak, yirmi bin varaktan fazla yazı yazdım».

Razide, bir ilim adamında aranan; merak, dikkat, gayret ve gözlem gibi bütün özellikler mevcuttur.

Onu Tıp tahsiline başlatan sebeplerden biri; Hastanede bir başlı, iki yüzlü bir çocuk görmesi, diğeri ise Kimya Labaratuvar-

larında, gaz ve buharların sebep olduğu, tekrarlıyan göz iltihaplarıdır.

Felsefeyi el-Belhiden, Tıp ilmini ise Bağdatta Ali İbn Rabben-Taberiden öğrendiği söylenmektedir. Bu sebeble Razi, hem Hekim (Tabib), hemde Hakim (Filozof) olarak yetişmiştir.

Razi bilgisini artırmak için dolaştığı; Filistin, Mısır ve Endülüsdeki (Kordoba) merkezlerde, Yunan, Hind, İran ve İslam Tıbbını tetkik etmiş ve Galen zamanından beri, hiçbir hekimin ulaşamayacağı tıp bilgilerini elde etmiştir. Bu sebebden, doğum yeri olan Rey'e döndüğünde kendisine Rey Hastahanesinin başhekimliği verilmiştir.

Her alandaki bilgisi ve sağlam karakterinden dolayı, Razi, Halife ve Hükümdarların saraylarında, hem hekim, hemde devlet işlerinde danışman olarak görev yapmıştır.

Avrupalılar; «Tıbbı Hipokrat yarattı, ölmüştü. Galen diriltti, dağınık halde idi. Razi topladı, fakat noksanlıklarını İbni Sina tamamladı» diyorlar.

O devrin en büyük Tabibi, Bağdat'a gittiğinde, otuz küsur yaşında idi. Oradaki büyük hastahanesinin başhekimlik imtihanında, yüze yakın hekim arasından imtihanı birinci olarak kazanmıştır.

Bağdad Hastahanesi Başhekimi Razi : (MS : 900)

1. Hastahanesinin ve Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için Nöbet sistemini başlatmıştır.

2. Dahiliye, Hariciye, Nöroloji, Ortopedi ve Göz doktorlarından oluşan, yirmidört kişilik bir uzman kadrosu oluşturmuştur. Bu bilgiler; Sigrít Hunke'nin «Allahs Sonne über dem Abendland-Unser arabisches Erbe», Avrupanın üzerine doğan İslam Güneşi isimli eserinden alınmıştır.

3. Hasta muayenesinde; geliştirdiği bir yöntem ile, Kliniklerde hastalar önce Asistanlar, sonra Başasistanlar ve en sonunda da kendisi muayene edermiş.

4. Hasta Tabelasına; Muayene, Teşhis, ilaç etkileri, hastalığın takibi itinalı bir şekilde kaydedilirmiş.

5. Hasta başında yapılan günlük vizitlerle, Pratik Tıp eğitimi başlatmıştır. Razi, Kimyayı tıpta ilk kullanan hekim, yani ilk Biyokimyacı olarak tanınmaktadır.

Razinin gözünde, doğuştan gelen bir şaşılık varmış, kimya deneylerinden gözüne kaçan gaz ve buharlardan ve çok okumaktan gözleri sık sık sulanır, ateşi yükselirmiş. Hayatı boyunca hep gözlerinden şikayet edermiş.

(Geceleri okurken uyumamak için, kitabı duvara dayarmış, uyku basınca da kitap düşer ve otomatikman uyanırmış. İbni Sina'nın da uyumamak için devamlı su içtiğini biliyoruz. Bu dahiler, ömrün kısa, ilmin çok derin, uykunun ise zaman kaybı olduğuna inanan kişilerdi. Hipokrotin; «Ömür kısa, Tıp san'atı geniş, vakit az» düstürünü benimsedikleri muhakkaktır.)

Raziden önce yaşamış, ünlü Hekimleri sıralarsak; İstanköylü Hipokrat (M.Ö. : 460-370), Bergamalı Calinos (M.Ö. : 200-130), Bergamalı Esculap (M.Ö. : 125-45), Adanalı Dioscorides (M.Ö. : 90-40), Ayrıca bunlara ilave olarak; Biruninin kitabında yer alan İskilippos, Gavres, Mines, Bermanides, Johanna, Leon isimli eski hekimleri sayabiliriz.

¶ Razinin eserleri hakkında Biruninin yazdığı risaleyi, Hollanda Leiden kütüphanesinden mikrofilm olarak getirttik. Dünyanın tek nüshası olan bu eser, Üniversitemiz İlahiyat Fakültesinde, arapçadan türkçeye tercüme edilerek, yayınlanmış ve bütün Üniversitelere, Kütüphanelere dağıtılmıştır.¶

(Bu risaleye göre Razi'nin eserleri; Tıbbın dışında Tabii ilimler, Mantık, Matematik, Astronomi, Yorumlar ve Özetler, Felsefe, Matematik, İlahiyat, Kimya, İnkâr ve Değişik ilimlere ait eserlerden oluşmaktadır. Bütün kitaplarının sayısı yüzseksendört adettir. Tıp ile ilgili olanların sayısı ellialtıdır. Bu risaleden Razi'nin; Eski Tıbbı (İskilippos, Gavres, Mines, Bermanides, Hipokrat, Galen, Johanna, Leon) u çok iyi incelediğini, onları kısa özetler şeklinde arapçaya çevirdiğini öğrenmiş bulunuyoruz.)

El-Havi (el-Cami'ul-Kebir) : Kendi fikir ve tecrübelerinin katkısı ile hazırladığı, dünyaca meşhur, otuz ciltlik bir tıp ansiklopedisidir. Bu eserde, eski ve zamanının tıbbını birleştirmiş, has-

talıklar ve tedavileri hakkında bilgiler verilmiştir. Continens adı ile 1279 yılında, Ferec İbn Salim (Farragut) adlı bir yahudi tarafından latinceye çevrilmiş ve 1542 yılına kadar beş ayrı baskısı yapılmıştır. Bu eser İslam aleminde değil, Avrupa tıbbına da yıllarca yön vermiştir. Üçyüz dörtüzyıl Avrupa Tıp Fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. 1472 tarihinde, Münich İngolstadt Üniversitesi Tıp Fakültesi yönetmeliğinin; ikinci maddesinde, mezuniyet için, yazılı İmtihanda, İbni Sina, Razi, Hipokratın birer soru, üçüncü maddesinde ise sözlü imtihanda, İbni Sina ve Raziden sorular sorulması gerekirmiş. Razi, bu eseri üzerinde onbeş yıl çalışmış, fakat müsvette halinde iken vefat etmiştir. Kızkardeşi tarafından Mehmet İbnü'l Hamid'e verilmiş ve ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Bir kadirşinaslık eseri olarak, Fransızlar, Paris Tıp Fakültesinin Grand Amfiteatre'in girişine, fresk stilinde, meşhur Türk doktorlarından, İbni Sina (Avicienne) ve Razi (Razes), muhtemelen Birüni olan, üç sakallı müslüman alimlerinin resimlerini yapmışlardır.

El Mansuri Fi't Tıp : Horasan Emiri Mansur bin İshak'ın sarayında, Saray Tabibi olarak yıllarca çalışmıştır. Bu eseri emire takdim etmiştir. El Havi'nin bir özeti gibidir. Koruyucu ve Tedavi edici tababetin yanında, tıbbın bir çok konuları, on kısımda incelenmiştir. Tababetin bin yıl önce, böyle bütün yönleri ile ele alınmış olması hayret vericidir. Bu eser, 1481 de, Cremonalı Cerard tarafından, Liber almansoris adı ile latinceye çevrilmiş ve 1464 yılına kadar on iki defa basılmıştır.

Kimyanın Esasları : Bu kitabı, zamanında ün yapmış olan Bağdat Kimyahanesinde çalışırken yazmıştır. Compendium tipinde olan bu kitap, kıtalararası bir üne sahiptir. On cild olan bu eserin, dokuzuncu cildi meşhurdur. Bu kitabı ile hükümdardan bin dinar hediye almıştır. Hükümdar bunun karşılığı olarak, kitaptaki bütün tecrübelerin yapılmasını şart koşmuştur (Kitabani fi't-Tecaribi). Orta çağdaki bir çok tıp kitaplarına, ilgili bölümleri, eğitim amacı ile girmiştir. Razinin, Kimya denemelerini tamamlıyamadığı için, Horasan Emiri el-Mansur tarafından kırbaçlandığı da söylenmektedir.

Çiçek ve Kızamık «el-Cuderi ve'l Hasbe» : Bu kitapta, o zamana kadar bilinmeyen Çiçek hastalığı üzerinde; Etiyoloji, Patogenez, Klinik ve Tedavi olmak üzere, tam bir hastalık tablosu yazılmıştır. Gözlemleri hayret vericidir. Bunun sayesinde, İslam dünyasındaki ismi, Avrupaya da yayılmış, Türk olmasına rağmen, arapça yazdığı için, kendisine «Arap Galeni» unvanı verilmiştir. Bu eser bir çok dillere çevrilmiş ve 1494-1866 yılları arasında tam kırk defa basılmıştır. Şu anda bu kitabın Arapça ve Almanca nüshaları elimizde mevcuttur. Almancası «Die Pocken und Masern» adı altında, Karl Opitz tarafında, 1911 de Leipzig de basılmıştır.

Beslenme Kitabı «Menafi-ül Ağziyeti ve Def-ü-Madarriha» :

Kırk yedi bölüm halinde incelenen, bu kitap fihristi ile birlikte yetmiş sahifeden ibarettir. Besinler ve Beslenmeyi en ince detaylarına kadar inerek, inceleyen bu kitab, dünyanın ilk beslenme kitabıdır denilebilir.

Böbrek Taşları «Kitabuhu fi Tevellid'ül Hasab» :

Böbrek taşlarının oluşması, tedavisi bakımından, bugünkü düşünce ve prensiplere yakınlığı bakımından risale çok önemlidir.

Kuluç Kitabı : «Kitabuhu fi Kuluç»

Bu kitapta Razi, Karın hastalıklarının bir çoğunu, Semptom ve Belirtiler ve Tedavileri bakımından, akılcı bir gözle, tanımlamıştır. Karın hastalıklarının, bugünkü düşüncelere benzer tarzda, anlatılması hayret vericidir.

«Giden Nesiller, gelecek nesillere, bilgi ve tecrübelerini aktarmalıdır» sözüne inanan Razi, çeşitli bilim dallarında, altmış yıllık bir insan ömrüne sığmayacak kadar eserler vermiştir. Eserlerinin sayısı; Biruniye göre yüksesendört, İbn Ebu Usaybia'ya göre ise ikiyüz otuzbeştir.

Razi hür düşüncüyü savunduğu için, İslam dünyasında bir çok eleştirilere hedef olmuştur. Bunlar halen de devam etmektedir. Konumuz dışında olduğundan, bunlara temas etmiyeceğiz.

«Bir kantar ilim, bir okka edebe muhtaçtır», «Kantarun min al-ilmî yahtacu yükyetün min al Edeb» sözü Raziye aittir. Bu sözü ile, Bilim adamlarının, ahlaklı ve edebî olmasının gerek olduğunu vurgulamaktadır. (Bir Kantar 44 Okkadır, Bir okka ise 1200 gramdır).

«Hastanı önce Diyetle, sonra tek ilaçla, mecbur kalırsan iki veya daha fazla ilaçla tedavi et» ve «Diyetle iyi olacak hastaya ilaç verilmez» sözleri ile, bugün de benimsediğimiz bir görüşü dile getirmektedir.

Ebubekir Raziye göre; Melankolik hastalar, kesinlikle meşguliyetle tedavi edilmelidir. Hasta balık tutma ve avlanma gibi eğlenceli işlerden biri ile uğraşmalıdır. Mümkünse çeşitli oyunlara alıştırılmalı, huyunu, ahlakını davranışlarını beğendiği ve sevdiği kimse ile buluşarak, görüşmeli ve dostluk kurmalıdır. Müzik öğrenmeli, özellikle güzel sesle okunan şarkılar dinlemelidir. Melankolik hastanın ancak bu şekilde sıkıntılarından, dertlerinden kurtularak iyileşmesi mümkün olabilir».

«Hasta rahatsızlığını hissedince hemen hekime koşmalıdır ki, zamanla kuvvetini kaybetmesin» sözü ile Razi; vücudun henüz İmmunoloji sistemleri çalışırken, hastalık müzminleşmeden tedavisinin daha başarılı olacağını vurgulamaktadır ki, bugün de geçerli bir görüştür.

«Kitaplarda yazılı bütün bilgiler, akli başında bir hekimin tecrübesi kadar değerli değildir» ve «Leylek kabız olduğu zaman, deniz suyunu, gagası ile şırınga ederek lavman yapmaktadır.» Bu iş bir nevi tedavi metodudur. Kuş bunu tecrübe ile bulmuştur. Kuş akli ile insan akli mukayese edilemez, bundan insan oğlu ibret almalıdır. Hekimler niçin deneme yapmazlar.» gibi sözleri ile tıpta tecrübeye ne kadar önem verdiğini belirtmektedir. Fakat, doktorların hastalarını deney hayvanı (Kobay) gibi kullanılmalarına kesin olarak karşı çıkmaktadır. Nitekim bu konudaki fikrini; Galen'in, civanın öldürücü etkisi hakkındaki düşüncesini, maymunlar üzerinde deneyerek göstermiştir. Saf civa verdiği maymunlar, şiddetli ağrıdan dolayı dişlerini gıcırdatmış, elini karnını bastırılmış ve oraya buraya koşuşturmaya başlamış, sonunda ölmüştür. Halbuki maymuna Kalomel (Hgcl) veya Süblime (Hgcl₂) verdiğinde, hayvanın şiddetli kolik geçirdiği ve kanlı ishal ile öl-

düğünü müşahade etmiştir. Cıva buharının ise, maymunda felç meydana getirdiğini göstermiştir. Bu suretle dünyada, ilk hayvan denemesini yapmıştır. Hayvanlar üzerinde yapılacak araştırmaların öncüsü olmuştur.

Yeni buluşlar ve görüşler hakkında Razi'nin düşüncesi: «Bazı kimseler ellerinde delil olmadığı halde, sırf bilmedikleri için, yeni ortaya atılan görüş ve buluşlara karşı çıkarlar. Halbuki bilmedikleri hususlarda durmaları, düşünmeleri, doğru veya yanlış olduğu ortaya çıkıncaya kadar sabretmeleri gereklidir. Böyle kimseler, mesela; miknatısın demiri çektiğini gördükleri halde, bakır, altın veya camı da çeken bir taşın mevcut olduğunu birisi söylese, hemen onu yalanlar ve cahil olduğunu söylerler» sözleri ile yeni görüş ve buluşlara karşı saygılı olunmasını ve düşündürülmesini, denenerek araştırılmasını önermektedir.

«Hekimler Hükümdarlar gibidir, onlar emir almazlar, emrederler» sözü ile, bu mesleğin önemini şerefini, gururunun her şeyin üstünde tutulması gerektiğini, genç hekimlere, talebelerine öğüt vermektedir.

Razi, Sülfürük asidi bulmuş ve Formik asidi elde etmiştir.

Razi ye göre sağlığın devamı; Hava, su, gıda ve uygun ilaçlar ancak mümkün olabilmektedir.» Bir insan, havasız, susuz ve aç bırakılsa, bu imkanlar eline geçtiğinde, önce havaya, sonra suya, en sonunda ise yiyeceğe koşacaktır». Bu sözleri ile yaşamak için gerekli olan, üç unsuru belirtmektedir.

Razi hastayı bir tüccara benzeterek; «Hastanın gücü sermayesi, sağlığı ise kazancıdır» sözleri ile, sağlığın, hastanın ve doktorun gayretleri ile kazanılacağını vurgulamaktadır.

Onbeş yıl, geceli gündüzlü çalışarak hazırladığı, el-Havi isimli eserini, gözlerinin zayıflaması ve ellerinin titremesi yüzünden, müsvette halinde bırakmış, tamamlıyamamıştır. Bu halde iken, dahi, peşini bırakmamış, başkasına okutup yazdırarak, gücünün yettiği kadar çalışmalarına devam etmiştir. Gözlerine perde indiği (Cataract) için, görmesi çok zayıflamıştır. Ayrıca doğuştan gelen şaşılığa, kimya denemelerinin yaptığı, zehirli gaz ve buharlar eklenince, ayrıca tekrar eden iltihaplanmalar sebebi ile ömür boyunca göz şikayetlerinden kurtulamamıştır. Razi gibi, binlerce

sahife eserler bırakmış bir bilim adamı için gözlerin ne kadar önemli olduğunu ve ne kadar zorluklar çektiğini takdirlerinize bırakıyorum.

Gözlerini tedavi için gelen öğrencisini önce imtihan eder ve «Gözün tabakaları ile kaç defa ameliyat yaptığını» sorar. Yeterli cevaplar alamayınca da »Gözün tabakalarını bilmeyen bir müte-tabbib nasıl göz ameliyatı yapabilir», «Zaten, dünyayı görmekten de usandım, artık görmek istemiyorum», «Gayret ve niyetine teşekkür edilmiş olarak dön» şeklinde cevabını vermiştir. Bu suretle talebesini, önce sert tenkit etmiş, sonrada gönlünü almıştır. İbni Sinanın'da, ölmeden önce vücudunun mukavemetinin kalmadığını söyleyerek, yapılan bütün tedavileri reddettiğini biliyoruz.

Bütün parasını fakir hastalara dağıttıktan sonra, Miladi 925 yılında Rey şehrinde, fakir olarak, kız kardeşinin yanında, altmış yaşında vefat etmiştir. Bu gün sizlere, aktaracağımız, Razi Tababeti onbirinci asrını doldurmak üzeredir.

Böyle üstün insanlar, mensup oldukları milletlerin değil, bütün dünyanın malıdır ve onlarla bütün insanlık gurur duymalıdır. Onu rahmet ve minnetle anmak bir insanlık borcudur.

KAYNAKLAR

1. Abdüllatif. M; Ahlaku't Tabib, s:146, Kahire, 1981.
2. Biruni; Risale fi fihrist kutub Muhammed İbn Zekeriya er-Razi, Paul-Kraus-1936 (Trc: M. Çuhadar ve ark. s:32, 1987-Kayseri).
3. İbnu'l-Kifti: İhbaru'l-Ulema, s:155, Kahire, 1326.
4. Kaya. M: Ünlü Hekim-Filozof Ebu Bekr er Razi ve Hekimlik Ahlakı ile ilgili risalesi, Felsefe Arşivi, s. 227-246, 1987.
5. Muhakkik. M: es-Siretu'l-Felsefiye, s. 102, Tahran, 1346.
6. Razi. E: el-Cuderi ve'l Hasbe, (dtsh. Über die Pocken und die Masern, Karl Opitz, Leipzig Verlag. J.A.B-1911).
7. Sigrid. H: Allahs Sonne über dem Abendland unser arabisches Erbe, (Trc:Servet Sezgin, Avrupanın üzerine doğan İslam güneşi, s. 162-175, İstanbul, 1975.
8. Ünver. S.A: İslam Doktoru Ebubekir Razi, Belediye Matbaası-İstanbul-1931.
9. Ünver. S.A: Rey şehri ve Razi tabiri, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 4, 13, 1—3. 1939.
10. Ünver. S.A: Hayırdır. İnşallah, s. 226-231, Dirim, 1972.
11. Grebene. B:Müzikle Tedavi, s. 23, Güven Kitabevi, Ankara-1978.

12. Ünver, S.A: Horasanda bin sene önce yaşadığı bildirilen bir türk Hekimi, Tıp Tarihi Yıllığı, s. 46-48, İstanbul, 1983.
13. Demirkan, A:Kısa Tıp Tarihi, s. 51, Bursa, 1982.
14. Togan, Z.V.: Umumi Türk Tarihine Giriş, I, s. 23, İstanbul ,1970.
15. Tarama Sözlüğü; Cilt VI, Ankara, 1972, s. 4727, Bkz. Derleme Sözlüğü Cilt XI, Ankara, 1979, s. 4320.
16. Sümer, F; Oğuzlar, s. 214-362.
17. Togan, Z.V; Oğuz Destanı, Reşidüddun Oğuz namesi, Tercüme ve Tahlili, 2. Baskı, İstanbul, 1982, s. 99.
18. Mahmut, Kasgarlı; Divan-ü-Lugat-ıt-Türk Tercümesi, Haz. B. Atalay, Cilt 1, Ankara, s. 57.
19. Razi, E; Kitabun Cumi'a Fihî'l A'mâ lü bi'l-Hadid, s. 192.